

RECENSIES

NIEUWE GESCHIEDENIS

W. Bergsma, *Aggaeus van Albada (c. 1525-1587), schwenckfeldiaan, staatsman en strijder voor verdraagzaamheid* (Dissertatie Groningen; Meppel: Krips Repro, 1983, x + 226 blz.).

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, het is algemeen bekend, was in de zeventiende eeuw een van de meest tolerante staten van Europa; het wemelde er van de heterodoxe elementen. Een pamfletist uit 1614 somt op: 'Coornhertisten, Arminiisten, Vorstianen, Socinianen ofte Poolse broeders, papisten, Mennisten, David Joristen, H. Nicolaïsten ende andere meer, daer 't land so vol af is, als den somer vol muggen'. De pamfletist heeft ongetwijfeld geen volledigheid nagestreefd, maar het is toch wel opvallend dat hij en zijn collega's vrijwel nooit de aanhangers noemen van de Silezische spiritualist Caspar von Schwenckfeld, die toch ook tot de veelverguisde vertegenwoordigers van de radicale reformatie gerekend mag worden. Omdat hij zo weinig genoemd wordt, zijn de schijnwerpers van het onderzoek nooit zo op hem en zijn aanhangers in de Republiek gericht geweest en we wisten er dientengevolge zeer weinig over.

Door de dissertatie van de Groningse historicus Bergsma is daar nu verandering in gekomen. Bergsma heeft een met veel sympathie geschreven biografische studie gepresenteerd van Schwenckfelds belangrijkste volgeling in de Nederlanden, de Friese staatsman Aggaeus van Albada. Hoewel Bergsma niet de eerste is die over Albada schrijft, heeft hij toch zoveel materiaal over hem weten te verzamelen, dat het alleszins verantwoord was een afzonderlijke studie aan hem te wijden.

Na een korte inleiding behandelt de auteur achtereenvolgens Albada's leven, Schwenckfeld en zijn aanhang in de Nederlanden, Albada's religieuze opvattingen, Albada's activiteiten als politiek adviseur en tenslotte zijn invloed op het nageslacht. Het geheel wordt afgesloten met enkele bijlagen en het gebruikelijke nawerk. Bij zijn behandeling van leven en werk van Albada heeft Bergsma zijn kracht niet gezocht in het geven van een nieuwe visie op de spiritualist en staatsman uit Friesland. Over het algemeen bevestigt hij het beeld dat in oudere publikaties geschilderd wordt. De kracht van de dissertatie ligt veel meer in het vele archiefmateriaal dat de schrijver overal in Europa over Albada heeft weten op te diepen. Het is verrassend hoeveel brieven er nog her en der te vinden zijn van en aan een man die toch niet echt aan de aandacht van historici is ontsnapt. Op basis van dit nieuwe materiaal weet de schrijver menige boeiende bijzonderheid over Albada's leven te vermelden. Ook nieuw is dat hij aantoonde dat Albada in zijn uitgave van de *Acten* van het Keulse vredescongres van 1579 (zijn enige publikatie en het belangrijkste voertuig van zijn invloed) letterlijke citaten opneemt uit een brief van Schwenckfeld. Gezien het vele materiaal dat de schrijver heeft gevonden zou het aan te bevelen zijn geweest als hij in plaats van een al te summier opgave van geraadpleegde archivalia een inventaris van Albada's brieven (of een lijst van zijn correspondenten) had opgenomen. En, als ik nog een wens mag uiten, het melancholische, zelfs hypochondrische karakter van Albada zou misschien nog beter uit de verf zijn gekomen als de schrijver uitvoeriger was ingegaan op de financiële zorgen die de spiritualist in zijn laatste, eenzame jaren kwelden. Zijn brieven staan er vol van, maar Bergsma wijst er alleen in het voorbijgaan even op.

Ik wil slechts een kanttekening van meer algemene aard plaatsen. Het schrijven van een biografische studie kent zo zijn eigen gevaren. Eén daarvan is dat de eenzijdige concentratie op één persoon kan leiden - onbewust meestal - tot een voorstelling van zaken waarin de historische betekenis van de persoon in kwestie enigszins is overschat. Nu zou Bergsma

zonder twijfel de laatste zijn om te beweren dat de geschiedenis van de Opstand niet begrepen zou kunnen worden zonder Albada's rol erin te betrekken. Toen tijdens de promotie dan ook de vraag werd gesteld of hij niet al te veel waarde aan Albada en zijn opvattingen toegekend had, kon hij er met recht op wijzen dat hij op meer dan één plaats duidelijk gemaakt had dat Albada's opinies niet origineel waren.

Op zichzelf is dat juist, maar op een meer subtiel niveau blijft het probleem bestaan. Zo citeert Bergsma bijzonder vaak en bijzonder lang de woorden van Albada, alsof alles wat de man schreef van diep inzicht getuigde. Beter was het geweest om alleen de werkelijk kernachtige uitspraken te citeren en de rest te parafaseren. Daar komt bij dat de analyse van Albada's denkbeelden uiterst summier is gehouden. De schrijver noemt wel de boeken die Albada heeft gebruikt of waarnaar hij heeft verwezen, maar hij gaat niet na of Albada de portee van die boeken ook heeft begrepen. Het zou toch interessant zijn te weten wat iemand die uitgebreid steunt op de inzichten van de monarchomachen doet met de boeken van Bodin. Kortom, bij zijn behandeling van Aloada blijft de schrijver mijns inziens iets te dicht bij de visie van Albada staan, zodat hij ongewild de indruk wekt hem van buitengemene importantie te achten. Voor het schrijven van een goede biografische studie is zowel sympathie als distantie nodig. Aan sympathie heeft het de schrijver niet ontbroken; iets meer kritische distantie was ook nuttig geweest.

Dat alles neemt echter niet weg dat wij hier te maken hebben met een welkome aanvulling op onze kennis van de beginjaren van de Republiek. Men kan het betreuren dat de schrijver zich een enigszins beperkte taak heeft gesteld en zich niet gewaagd heeft aan een nadere analyse van Albada's opvattingen of een nadere situering van zijn persoon in een tijd waarin door de steeds scherper wordende confessionele tegenstellingen voor ongebonden figuren als Albada geen ruimte meer was. Wij moeten hem echter dankbaar zijn voor wat hij heeft gedaan: een fonkelend steentje toevoegen aan het toch al zo bonte mozaïek dat wij de Opstand noemen.

K. van Berkel

S. Vooistra, *Het Woord is vlees geworden. De melchioritisch-menniste incarnatieleer* (Kampen: J.H. Kok, 1982, 245 blz., f 38,50, ISBN 90 2422 074 2).

Dit boek is een academisch proefschrift waarop de auteur aan de theologische faculteit van de Universiteit van Amsterdam promoveerde bij de doperse hoogleraren Horst en Oosterbaan. Het gaat hier om een leerstuk dat in eigen doopsgezinde kring lange tijd 'stiefmoederlijk (is) behandeld' (12) juist vanwege zijn melchioritische oorsprong. Toch is de bijzondere menswordingsleer van Christus die Melchior Hoffman, de uit Zwaben afkomstige leketheoloog, omstreeks 1530 het eerst verkondigde, niet alleen kort nadien door de Munsterse wederdopers beleden, maar ook een wezenlijk bestanddeel blijven uitmaken van de geloofsleer van de 'menniste orthodoxie', zoals die in de geschriften van Menno Simons en Dirk Philips in de zestiende eeuw is vastgelegd.

De recente studie van K. Deppermann over Hoffman tegen de achtergrond van de 'soziale Unruhen und apokalyptische Visionen im Zeitalter der Reformation' (Göttingen, 1979) vormde een belangrijk uitgangspunt voor Vooistra's onderzoek. Voorts waren er de publicaties van zijn co-promotor Oosterbaan over de doperse christologie, waarin een zekere verwantschap met de theologie van Karl Barth wordt gesignaleerd. Vooistra benadrukt in het bijzonder de eschatologische dimensie in de verkondiging van Hoffman ook ten aanzien van de incarnatieleer. De visie op Christus als Zoon Gods, in wie het Woord vlees